

פרק ה'

ניקוי האורות –

הסברה, חינוך ותקשורת

הביוכימאי פרופ' ישראל חנוקוגלו הוא יו"ר חוג הפרופסורים לחוסן מדיני וכלכלי.

יוסף אורן חתן פרס היצירה מטעם ראש המשלה (1989) כותב ומרצה מזה שנים על הספרות הישראלית. י"א הוא משתתף קבוע במדור הספרות של נתיב.

פרופ' אליהו פולק עומד בראש הארגון "זכות הציבור לדעת" שייעודו הוא מעקב אחר התקשורת. א"פ מטפל בנושאי תקשורת מטעם חוג הפרופסורים לחוסן מדיני וכלכלי.

שרית ילוב היתה מבקרת קולנוע של העיתון גלובס. ש"י מרבה לפרסם בנתיב וסייעה בעריכתו של גיליון זה.

ידידיה אטלס, כתב בכיר בערוץ 7, הוא סופר ועיתונאי המתמחה בנושאים גיאורפוליטיים במזרח-התיכון. י"א מפרסם דרך קבע בעיתונות האמריקאית. מאמרו "איראן: עוד שד מוסלמי היוצא מן הבקבוק" ראה אור בנתיב גיליון 4/92.

ד"ר אורית איכילוב כיהנה כראש החוג למדעי החינוך באוני ת"א. א"א עומדת בראש עמותת "יחד" לשיוויון ואיחוד בחינוך.

חוג הפרופסורים ככוח בשינוי חברתי-לאומי

ישראל חנוקוגלו

- כיצד נוצר הפער בין עמדות פוליטיות של רוב העם לבין קבוצות העילית?
- מה הביא להתעוררות פרופסורים למען המחנה הלאומי?
- מדוע קיים צורך לטפח קבוצות עילית המזוהות עם המחנה הלאומי?
- כיצד לטפח קבוצות עילית בעלות השקפת עולם לאומית?

מהם ההבדלים בהשקפות העולם של שני המחנות

גיליון קודם של "נתיב" תוארו תוצאות הסקר שנערך בקרב המועמדים לבחירות המקדימות של כל המפלגות.¹ קבוצה זו כללה ח"כים ומנהיגי ציבור שיש להם עניין גלולות מעורבות פעילה בקביעת מדיניות לאומית, והיא מייצגת את העמדות הפוליטיות של שני המחנות.

הסקר עסק בשאלות לגבי הסכמי אוסלו, ההתיישבות בישיע, מעמד ירושלים, עתיד רמת הגולן, דמוקרטיה, דת ומדינה, ערביי ישראל, חינוך, כלכלה וחברה. הבדלי העמדות העיקריים בין ימין ושמאל התמקדו בעיקר ביחס של שני המחנות כלפי השטחים הנמצאים בשליטת ישראל, וכלפי אופיה הלאומי של המדינה. בקרב תומכי השמאל בלטה שאיפה למדינה מערבית חסרת זהות לאומית, ולמעלה מ-70 אחוז תמכו בשינוי ההגדרה של מדינת ישראל מ"מדינת היהודים" ל"מדינה של כל אזרחיה". לעומתם הביעו תומכי הימין שאיפה למדינה יהודית, הזדהו עם המסורת היהודית, והתנגדו לווייתורים על הנכסים ההיסטוריים של העם היהודי. עוד חשף הסקר חוסר הסכמה בקרב אנשי השמאל בינם לבין עצמם בנושאים מהותיים כמו זכות השיבה לערבים וחלוקתה של ירושלים, בעוד שתומכי הימין הציגו עמדה אחידה השוללת תביעות אלה לחלוטין. המסקנה ברורה: השפעתן העצומה של קבוצות העילית המזוהות עם השקפות השמאל מהווה סכנה לעצם המשך קיומה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי.

בחירות האחרונות זכה המחנה הלאומי בקולותיהם של למעלה מ-50 אחוזים מכלל האוכלוסייה, ושל כ-57 אחוזים בקרב האוכלוסייה היהודית. אך חרף העובדה שרוב העם תמך במחנה הלאומי, רוב קבוצות העילית במדינה הזדהו עם מפלגות השמאל ופעלו לטובתן. בקבוצות עילית אלה שבלטו בתמיכתן במפלגות השמאל היו נושאי דרגות בכירות בצבא, במשטרה, בתקשורת, וכן במנהיגות העסקית הבכירה. במודעות שהתפרסמו בעיתונות מטעם "המועצה לשלום וביטחון" המזוהה עם השמאל, הופיעו קצינים בכירים בדרגות אלוף ורב-אלוף כמעט פי עשרה יותר מאשר במודעות מטעם "הפורום הביטחוני לחוסן לאומי" המזוהה עם המחנה הלאומי. גם השליטה של השמאל בכל אמצעי התקשורת היתה גלויה לעין. הערוץ היחיד שהזדהה עם הקו הלאומי פעל כתחנת שידור מחוץ לגבולות ישראל.

למעט קבוצות רבנים המזדהים באופן טבעי עם המחנה הלאומי, קבוצת העילית היחידה שבלטה בתמיכתה הפומבית בימין יותר מאשר בשמאל היתה דווקא האקדמיה. מתברר שמספר הפרופסורים אשר הביעו תמיכה גלויה בבנימין נתניהו היה גדול בהרבה ממספר הפרופסורים שתמכו בשמעון פרס. בעיתונות התפרסמה מודעה של מאות פרופסורים התומכים בנתניהו, ולעומת זאת מודעות של "המועצה לשלום וביטחון" ציינו "עשרות פרופסורים" בלבד. כן בלטה במערכת הבחירות התמיכה שנתנו לנתניהו גם אנשי אקדמיה המזוהים עם השמאל, כמו פרופ' יהושע פורת וד"ר יובל שטייניץ. הרושם כאילו רוב-רובה של האקדמיה, אם לא כל-כולה, שמאלנית – היה אפוא מוטעה לגמרי, ומקורו בכך שהתקשורת השמאלנית נתנה במה חופשית לפרופסורים מהשמאל, והתעלמה כמעט לגמרי מפעילותו של חוג הפרופסורים לחוסן מדיני וכלכלי, אף על פי שהוא הקבוצה הגדולה ביותר של אקדמאים המאורגנים למען פעילות חברתית ומדינית.

לאור הפערים הללו בין כלל האוכלוסייה ובין קבוצות העילית, אתיחס במאמר זה לשאלות הבאות:

- מהם ההבדלים בין השקפות העולם של שני המחנות הפוליטיים במדינה?

¹ ראה נתיב, גיליון 3/96.

כיצד נוצרו ההבדלים בין העמדות הפוליטיות

להעריך שהפער בין עמדות אנשי צבא בכירים לבין רוב העם ילך בעתיד ויצטמצם גם הוא.

התעוררות פרופסורים למען המחנה הלאומי

התעוררותם של אנשי האקדמיה להתייבב לטובת המחנה הלאומי החלה בשנת 1975 בהתארגנויות נגד הסכמי הביניים, ובשנת 1982 לתמיכה בממשלת בגין בתקופת מלחמת של"ג. קבוצה של כעשרים פרופסורים, שקראו לעצמם "פרופסורים תומכי ליכוד", פעלו במהלך שנת 1985 בעיקר בדרכים של מיפגשים בסגנון "דיפלומטיה שקטה". הזיקה המפלגתית נותקה בשנת 1988, ובכנס היסוד יצא החוג לדרך כגוף מוצהר של כמאתיים מרצים ופרופסורים למען חוסן מדיני וכלכלה איתנה.² לאחר חתימת הסכמי אוסלו הצטרפו לחוג חברים חדשים רבים (ובתוכם כותב שורות אלה), כדי להביע התנגדות למדיניות של ממשלת השמאל ומתוך דאגה לעתיד המדינה כמדינה יהודית. התרחבות שורות החוג וטווח פעילותו הגבירה את הצורך בפעולה ממוסדת. בשנת 1994 נרשם החוג כעמותה כדת וכדין.

מאז הקמתו נושא החוג שני דגלים: זיקת עם ישראל לכל חבלי המולדת ההיסטוריים, ושמירת האופי היהודי של המדינה במסגרת משטר דמוקרטי. מייסדיו מדגישים חוזר וחדש את הצורך בכלכלת שוק חופשי, ובצמצום מעורבות ממשלתית במערכות כלכליות וחברתיות. הדגש זה קיבל מישנה תוקף עקב היצמדותה של מפלגת העבודה לריכוזיות כוח בידי מוסדות וארגונים הקשורים למפלגה, והראשון בהם הוא כמובן הסתדרות העובדים.

רשימת התפוצה של חוג הפרופסורים מונה כיום מעל 700 איש. להלן התפלגות החברים לפי מפתח המוסד ותחום העיסוק:

ט ב ל ה מ ס 1

התפלגות חברי חוג הפרופסורים לפי השתייכות מוסדית

19%	אוני-בר-אילן
16%	אוני-בר-גוריון
13%	האוני-העברית
7%	אוני-תל-אביב
3%	מכון ויצמן
3%	הטכניון
3%	פקי לחקלאות
2%	בתי חולים
1%	מכון וולקני
33%	לא ידוע או אחר
100%	סה"כ

שינויים שהחלישו את כוחו של השמאל בציבור הרחב נובעים מהתרחקות של קבוצות העילית והמנהיגות הפוליטית מהעמדות הלאומיות המסורתיות של מייסדי המדינה, ומנכונותן של קבוצות אלה לפעול בקואליציה עם מיעוטים מול הרוב היהודי. כן סייעו לכך הפיחות שחל בכוחה של הסתדרות העובדים אשר היוותה בעבר גורם מרכזי בגיוס-כפייה של העם למען מפלגת העבודה, והינתקותם מהתיישבות אידיאולוגית של היישובים והקיבוצים אשר היוו מנהיגות לאומית. השמאל, שבעברו רשומה הזדהות ציונית מובהקת, שינה עם השנים את דמותו ללא הכר והפך לפוסט-ציוני ולאנטי-ציוני. מול מגמות אלה של החלשות ואובדן האוריינטציה הלאומית בקרב קבוצות השמאל, היתה החברה הישראלית עדה להתחזקות כוחן ומעורבותן החברתית של קבוצות דתיות לאומיות, ולהתגברות המטיבציה של תושבי השכונות ועירות הפיתוח להשפיע באמצעות הליך דמוקרטי על קביעת המדיניות לפתרון בעיית הקיפוח החברתי.

המהפך השלטוני בשנת 1977 העלה את המחנה הלאומי לשלטון אחרי למעלה משלושים שנות שלטון ללא מיצרים של מפלגת העבודה, שורשיו עוד מלפני קום המדינה. אך מהפך זה לא היה מלווה בשינוי מקביל בקבוצות העילית השולטות. בכל תקופת שלטון הליכוד לא היה ניסיון רציני לטפח קבוצות עילית חדשות הדוגלות בהשקפת העולם של המחנה הלאומי. אולי הסיבה לכך הייתה ההנחה השגויה כי דווקא מדיניות ליברלית ובלתי-מכוונת תניע את קבוצות העילית, אשר פונקו בחיקו המרופד של שלטון מפלגת העבודה, לאמץ את השקפת העולם הלאומית. ואולם לא רק שהנחה זו לא התממשה, העילית שנשארה בעמדות מפתח ובמקדי הכוח פעלה במישנה מרץ כדי להחזיר את השלטון הקודם אל מכונו. הדוגמה הבולטת ביותר לכך הינה התייצבותם החד-משמעית של אמצעי התקשורת הממלכתיים לימינה של הממשלה הקודמת.

אין ספק שהפער העצום לטובת תומכי השמאל בין בעלי דרגות בכירות בצבא, משקף בבהירות את טיפוחה של עילית זו על-ידי שלטון העבודה. יתר על כן, כור מחצבתם של רבים מעתודת הקצונה הבכירה הוא בהתיישבות העובדת ובקיבוצים. רבים מהם הוצנחו בתום שרותם הצבאי לתפקידים בכירים במערכת הפוליטית או בפקידות הממלכתית הבכירה. כלומר, במשך שנים רבות פעלה מערכת משומנת היטב של מינוים, אשר איישה כמו בסרט נע את כל התפקידים הממלכתיים הבכירים באנשים המזוהים עם מפלגת העבודה. מהיישוב לצבא, מהצבא לפוליטיקה, ומשם ישר למינוי גבוה בחברה ממשלתית או במוסד ציבורי. למרות שרוב העם חר בשלטון אחר, קבוצות העילית המשיכו לפעול בדרכן שלהן באמצעות רשת חברתית ענפה ומשוכללת. ובמקביל, זה מספר שנים מתקיים תהליך בקצונה הזוטרה של צמצום הדרגתי בייצוג של יוצאי הקיבוצים, בעוד שהייצוג של דור הכיפות הסרוגות ותושבי העיירות הולך וגדל. ולא קשה

² מתוך הדו"ח של היושב-ראש הראשון פרופ' יוסף רבני, שהתפרסם ב"אי-נדקסי", 19.5.1989.

ט ב ל ה מ ס . 2

התפלגות חברי חוג הפרופסורים לפי תחום העיסוק

19%	ביולוגיה-רפואה
13%	כימיה-פיזיקה
11%	מדעי הרוח
9%	מדעי החברה
8%	הנדסה
5%	מתמטיקה
2%	מדעי הסביבה
33%	לא ידוע או אחר
100%	סה"כ

מערכת החינוך מופקדת בידיהם הבלעדיות של כוחות השמאל, הרחק מערכים לאומיים יהודיים. תקופה זו נוצלה היטב לחינוך מחדש, ובמקום ערכי הלאום הוצבו ערכים אוניברסליים – שהם טובים כשלעצמם אך מיקומם היה הרבה לפני ערכי הלאום. די היה בארבע שנים נוספות של חינוך בעל אופי כזה כדי להסיט את הנוער לגמרי מערכי עם ומולדת, ולבטל לחלוטין את הפער בין רוב העם ובין קבוצות העילית השמאלניות.

היה זה תהליך מתוחכם מאין כמוהו. תומכי הימין הוצגו כאנשים פרימיטיביים וחסרי השכלה, "אנשי שוק מחנה יהודה", מול אנשי הרוח הנאורים של השמאל. התקשורת נתנה במה נרחבת לאילנים תרבותיים של השמאל כמו אביב גפן, והבליטה את הפשוט והעממי שבקרב הימין. במקביל היא הסתירה מהציבור את קיומן של קבוצות אינטלקטואלים גדולות במחנה הלאומי.

עיוותים אלה יש להם לא רק ערך חינוכי הרסני. ההידרדרות במצב הביטחון הוכיחה כי הקונספציות של השמאל, שהביאו להסכמי אוסלו נכשלו אף הן, והן לא היו אלא אשליות. עם שומר נפשו לא ישאיר החלטות כה גורליות לעתידו בידיהם של בעלי חשיבה אסטרטגית כושלת כזאת. ביסוס מאגר של דעות וחשיבה אסטרטגית חיוני ליישום מדיניות לאומית, ובלי קבוצות עילית, שיהיו מופת לחיקוי ומוקד משיכה, לא תפתח השקפת עולם לאומית גם בקרב שכבות רחבות יותר.

הדרכים לטיפוח עילית בעלת השקפה לאומית: מינוי אנשים מהמחנה הלאומי לעמדות מפתח: טיפוח קבוצות עילית במחנה הלאומי איננו תהליך קשה במיוחד, ואין הוא דורש יצירת אישים או מערכות יש מאין. כאמור, קבוצה גדולה של אנשים מוכשרים ומלומדים שמזדהים עם השקפת עולם לאומית נמצאת וקיימת, וכדי לטפח קבוצות עילית חזקות במחנה הלאומי לא צריך אלא לקרב את האנשים המתאימים למוקדי הכוח, כדי שישפיעו על קביעת מדיניות במערכות הלאומיות. להלן מספר תחומים שבהם ניתן להפיח רוח לאומית חדשה באמצעות מינויים, שיקחו כמובן בחשבון גם את המגבלות הקיימות במינויים ממלכתיים:

- מנכ"לים של משרדים, מדענים ראשיים, ראשי מחלקות.
- ועדות ממשלתיות בתחומי חינוך, תקשורת, משפטים, כלכלה, חברה, מדיניות חוץ וביטחון, איכות הסביבה, תכנון ערים ותשתיות, חקלאות, בעיות מים וכו'.
- ועדות למשא-ומתן עם שכנינו הערבים בכל התחומים.
- שגרירויות ונציגויות ברחבי העולם.

היתרון העיקרי המקופל בשילוב נציגי קבוצות עילית בוועדות שהוזכרו כאן הוא בקבלת חוות-דעת מקצועית אובייקטיבית, שלא תהיה תלויה מבחינה אידיאולוגית באינטרס אישי.

השמאל ריכז כוח אדיר על ידי הפקדת מינויים רבים

בתחילת דרכו היה החוג מורכב ברובו מאנשי מדעי הטבע, אך כיום הוא כולל גם קבוצה גדולה של מרצים במדעי הרוח והחברה (כ-20 אחוזים). באוניברסיטאות מסוימות (למשל אוניברסיטת חיפה) הייצוג של חברי החוג כמעט אפסי, ולא ניתן בשלב זה לקבוע בוודאות אם הדבר מצביע על אפליה, או אם אין זו אלא בחירה אקראית של אנשי סגל.

בין חברי החוג רבים הם בעלי דרגות בכירות, כמו ראשי מחלקות, דיקנים וחוגי פרסים יוקרתיים לרבות פרס ישראל. אמנם לא מעטים מאישים אלה עדיין נמנעים מחשיפה פומבית, אבל הרחבתן של שורות החוג, וההיענות הרבה של משתתפים בכנסים ובפעילויות השונות שלו, מרככות את המחסומים, וההשתייכות לחוג נחשבת יותר ויותר למעמד מקובל ואף יוקרתי בקרב הציבור המזדהה עם המחנה הלאומי. עתה, לאחר שינוי הממשל, ניתן לצפות שמגמות אלה ילכו ויתחזקו.

מדוע לטפח קבוצות עילית התומכות במחנה הלאומי

הפער האידיאולוגי הקיים היום בין רוב העם לבין קבוצות העילית הינו אפוא תוצאה של סלקציה וטיפוח רב שנים של תומכי השמאל וערכיו. עתה, על סף עידן חדש, שתי אפשרויות פתוחות בפני החברה הישראלית: או שהמחנה הלאומי יצמיח מנהיגות וקבוצות עילית בעלות אופי שונה לגמרי, או שהמשך שליטתו של השמאל במערכות שהוזכרו לעיל יביא לעיצוב דמות חדשה של ישראלי, אשר יהיה רחוק מערכים לאומיים יהודיים ומנוכר להם. משמעותה של אפשרות זו הינה מוות רוחני, ואף סיכון ביטחוני לעצם הקיום היהודי בארץ ישראל. לכן צריכה מנהיגות המחנה הלאומי להציב בראש סולם העדיפויות שלה את טיפוחן של קבוצות עילית, אשר ייעצבו את דמותו של הישראלי-היהודי.

בראייה לטווח ארוך, התפקיד המכריע ביותר המוטל על מנהיגות בעלת מעוף הוא בניית מערכת חינוך שתתמקד בקביעת דרכו של העם המכה שורשים לבטח בארצו. במהלך ארבע שנות השלטון של העבודה-מרצ-חד"ש היתה

יצמיח תועלת רבה עם רשות השידור הממלכתית, כביכול, תישאר במתכונתה הנוכחית. זו הפכה לטפיל מזיק בגופנו. על מנת שקול ישראל, הנשלט על ידי השמאל, לא ימשך להפיץ את אוירת המשטמה על פי הדוגמה שראינו במערכת הבחירות, יש לבטל את המונופול התקשורתי השמאלני על ידי ביטול האגרה, ומתן אשרה לשידורי ערוץ 7 ותחנות אחרות בתחרות חופשית מבוקרת. כן חיונית ודחופה הקמת ביטאון או עיתון אשר יסקור באופן בלתי תלוי את האירועים מזווית ראייה לאומית, כדי לאזן במקצת את הגישה החד-צדדית של שני העיתונים היומיים הגדולים.

במהלך ארבע השנים האחרונות זיה ממשלת השמאל צעד אחר צעד לעבר העמדות שבהן מחזיק אש"ף, וקרבה את מדינת ישראל אל סף התהום. בחירתו של בנימין נתניהו מהווה הזדמנות פז למחנה הלאומי לתת כיוון חדש לעתידה של מדינת ישראל במשך ארבע השנים הקרובות. לשם כך חייבים כל הכוחות במחנה הלאומי לעבוד בשיתוף פעולה, בחוכמה וביעילות, כדי להעמיק את הזהות היהודית, להרחיב את ההתיישבות ביהודה ושומרון, לצמצם את בעיות הביטחון, ולייצב את כלכלת ישראל על בסיס איתן. להשגת מטרות אלה לא רק בטווח הקצר של ארבע השנים הקרובות אלא הרחק מעבר לזה, דרושה מעורבות של קבוצות עילית חברתיות נרחבות. הפרופסורים מוכנים למשימה! ■

בידי מקורבי השלטון הפוליטי המרכזי. נכון יעשה השלטון החדש אם יפעיל, בצד המינויים החיוניים, בעלי תפקידים שאיכותם מבוססת על מומחיות וידע ספציפי. אם השינויים שכל משטר חדש מבצע לא יהיו מאופיינים אלא בהחלפת מקורבים-לשלטון-הקודם במקורבים-לשלטון-החדש בלי בחינת כישוריהם, עלול הנזק להיות רב על התועלת.

הקמת צוותי חשיבה ומכללה לתכנון לאומי: הסכמי אוסלו, שהתבשלו במטבחים הקטנים של צמרת השלטון הקודם, היוו דוגמה קלאסית של העדר חשיבה אסטרטגית ארוכת טווח. המחנה הלאומי זקוק בדחיפות להקמת צוותי חשיבה, וקודם כל להקמת מכללה לתכנון לאומי לטווח ארוך. מדינת ישראל נמצאת באזור חסר יציבות, מול שכנים שחלקם מצויים עדיין במצב של מלחמה קרה. תכנון אסטרטגי לשמירת הפער הטכנו-מדעי בין ישראל לשכנותיה לאורך ימים חיוני לאבטחת עליונותה של ישראל במקרה של מלחמה עתידית.

מפגשים בין קובעי מדיניות לבין קבוצות העילית: כדי להרחיב את מעגל ההשפעה מעבר למינויי בכירים לעמדות מפתח, יש צורך לקיים מפגשים בין חכיים ומנכליים מצד אחד, ובין קבוצות של מומחים בעלי עניין בתחומים הרלוונטיים. מפגשים כאלה יכולים להוות מנוף להגברת קשרים חברתיים, ולהביא תרומה חשובה בהחלפת דעות בנושאי מדיניות.

שינוי דרסטי של מערך התקשורת: כל האמור לעיל לא

התרבות – חזית נטושה

יוסף אורן

עכשווי, המעלימה אך בקושי את עמדותיו הפוליטיות של הכותב, בסוג הדמויות (וארייאנטים שונים של אנטי-גיבורים) ובמסרים הרעיוניים (שהם פרובוקטיביים מנקודת ראותה של התרבות הלאומית). עם הקבוצה של הסופרים הפוליטיים נמנים אחדים מהטובים או המפורסמים בין הסופרים הפעילים כיום במדינת ישראל (ס. יזהר, יורם קניוק, א.ב. יהושע, עמוס עוז, יצחק בר-נר, דוד גרוסמן ומאיר שלו). שליטתם בספרות היא כמעט מוחלטת, אף שהם מבטאים עמדות רוחניות מסוכנות והרסניות בנושאים היותר קובעים לעתידה של המדינה ולהמשך קיומו של העם היהודי.

כדי להסביר את הסכנה בעמדותיה של קבוצת הסופרים הפוליטיים הזו, אגדיר תחילה את העיקרון, שעל פיו ניתן להעריך את הרעיונות אשר בחרו להטיף להם בספריהם: ספרות בעלת אוריינטציה לאומית אמורה ללוות באהדה את חזונו של העם. את העם היהודי מפעיל מזה למעלה ממאה שנים החזון הציוני, וגם הסופרים העבריים תרמו

חיזתם של ערכי לאום בחיי התרבות בארץ היא רופפת ומנוכרת, זאת כתוצאה משנות הזנחה ממושכות של המישור הזה בחיי המדינה על ידי מפלגות הימין. נטישת חזית זאת במשך שנים רבות על ידי המנהיגים בעלי האוריינטציה הלאומית, השליטה על התרבות את הערכים הפרגמאטיים-קוסמופוליטיים של מפלגות השמאל. על תוצאות ההזנחה הזו ניתן ללמוד ממה שקורה לאחרונה: הערכים הלאומיים מותקפים כעת משלושה כיוונים, כדי להשלים את השתלטותם של הערכים הפרגמאטיים-קוסמופוליטיים על חיי התרבות בארץ באופן סופי.

הסופרים הפוליטיים

ספרות הישראלית מונהגת בשני העשורים האחרונים על ידי קבוצה של סופרים המגלה אוניפורמיות ניכרת בנושאי הכתיבה (עלילה על רקע ישראלי

— היא בכך שהצליחה להחדיר את המונח "שלוש" ולהמתיק בו את מרירותן של שתי הגוללות שאותן התקשה השמאל לשכנע את הציבור היהודי במדינת ישראל לבלוע: את הנסיגה מהשטחים ואת נטישת רוב חלקיו של החזון הציוני שטרם הוגשמו.

ואכן, מאז מלחמת ששת הימים סטתה הספרות העברית ממסלולה המסורתי כספרות המעניקה השראה לקוראים להתמיד במהפכה היהודית ובהישגיה: חידוש ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, כינון הריבונות היהודית בה וביסוס המדינה כמרכז לעם היהודי ולתרבותו. קשה לשבח ספרות כאשר היא משתמטת בשעות הגדולות ביותר בהיסטוריה של העם ממילוי שליחותה למהפכה שהוא מחולל, ובוודאי שקשה לעשות זאת אם במקום לחזק בעת כזאת את האמונה באפשרות להשלים את המהפכה, מתגייסים רוב סופריה היותר מפורסמים להשרות אווירה של נכאים וחולשה ומתאמצים להפיץ הססנות-ספקנות במהפכה הציונית ועיונות-התנגדות כלפיה. מסיבה זו אני נוטה להגדיר את הספרות שנכתבת אצלנו על ידי קבוצת הסופרים הפוליטיים והאפיוננים שלה כספרות דקדנטית. זו ספרות שהסתלקו ממנה הנשמה, החזון הציוני, והיא מציעה כתחליף לחזון זה **השקפה פוליטית** אנטי-ציונית בעליל.

ההיסטוריונים החדשים

סיועם של הסופרים, שזוהי גישתם, פתחה קבוצה קטנה של היסטוריונים ועיתונאים מתקפה מכיוון נוסף נגד המשך ציונה של מדינת-ישראל כמדינה יהודית-ציונית. בחזית זו נעשה ניסיון לכרסם בתוקפה של הציונות הן כאידיאולוגיה והן כתנועה מגשימה. חברי הקבוצה טוענים שהנאראטיב הציוני הוא כוזב ולא-אובייקטיבי, וכדי להגיע לאמת ההיסטורית חובה לקעקע את המיתוסים של נאראטיב זה, לא רק מיתוסים של גבורה (המיתוס על טרומפלדור, למשל) אלא גם מיתוסים של חלוציות ציונית (המיתוס על ייבוש הביצות, למשל) וגם מיתוסים שעליהם נשען הנאראטיב הציוני (כגון: הסיפור המקראי על כיבוש הארץ וסיפור הגבורה של לוחמי מצדה בלגיונות הרומאים בתקופת בית שני). אם לא די בשלילת הנאראטיב הציוני, מעדיפה על פניו קבוצה זו את הנאראטיב הפלשתינאי, וטוענת משום מה שהוא מהימן יותר מבחינת העובדות וראוי יותר מבחינה מוסרית.

כל זה מכונן למטרה אחת: לטעון, שעל ידי הנאראטיב הכוזב, המייחס לה הצלחות ותוקף, מונשמת הציונות ומוחזקת באמצעים מלאכותיים, כפי שמחזיקים בחיים חולים סופניים בבתי חולים, בעוד שלמעשה היא מיצתה את עצמה זה מכבר (וליתר דיוק: אחרי הקמת המדינה בתש"ח), והיא מכבידה על המדינה להתנהל כפי שמדינה אמורה להתנהל: על פי האפשרויות המעשיות שעומדות לפניה (מדיניות, כלכליות וצבאיות).

מבין קפלי הגלימה האינטלקטואלית-אקדמית של קבוצה זו נשלף פגיון המאיים לא רק על הציונות כפרוגרמה לאומית, שעל ביצועה צריכים להוסיף ולשקוד

באופן מסורתי את תרומתם להגשמתו, על ידי שיקוף מהלך ההגשמה שלו בשלבי השונים, ועל ידי גילוף דמויותיהם של בני העם מכל השכבות, שקשרו את גורלם האישי בגורלו של החזון הזה. הספרות עסקה בחולמים הראשונים, בחלוצי העליות השונות, בלוחמי המחתרות ובמלחמת השחרור, בעולים ובמניחי היסודות לכל מה שמפאר כיום את מדינת ישראל במדע, בתעשייה, בחקלאות ובביטחון. הספרות העברית ביטאה את הטוב והרע, שיקפה את ההצלחות ואת הכישלונות והבלטיה גם את הבלתי נמנע: את הטרגדיות האישיות שנוצרו לרוב כתוצאה מתנועתם הנמרצת של גלגלי ההיסטוריה.

יהיה זה אוילי להציג את כל הסופרים הנפלאים שנהגו כך כסופרים תמימים או מגויסים. הנאראטיב הציוני שהשתקף בכתיבתם אינו מצדיק פקפוק בשיעור קומתם הספרותי, כי עדיין לא קמו לנו משוררים בעת הזאת שיכולים להדיח את דוד שמעוני, א"צ גרינברג, אברהם שלונסקי, יצחק למדן ונתן אלתרמן, כשם שטרם קמו לנו מספרים שיכולים להאפיל על הישגיהם של ברנר, עגנון והזו. ויסולח לי על כל הסופרים הנלבבים האחרים שעל שמותיהם פסחתי לשם הקיצור.

אין להסיק מהדברים, שאני מצפה להירתמות עדרית של כל הכותבים לשירותה של המהפכה היהודית-ציונית, שטרם הושלמה. זו תהיה מסקנה מוטעית ממה שניסחתי. תמיד היו סופרים שהתרחקו מסיבובם של גלגלי ההיסטוריה, ואי אפשר לבוא אליהם בתביעות לפעול בניגוד לנטייתם האישית להתכנס בעולמם. הדברים מכוונים כלפי אלה שסיבוב הגלגלים האלה דווקא מעניין אותם, אך הם שמרעילים ללא הרף את נשמתנו בטענות שהמהפכה היהודית-ציונית הזו, אשר מתאמצת לתקן את הגדולה והממושכת בעוללות שהיו בתולדות האנושות, היא בלתי מוסרית מעיקרה, אלא אם כן היא תתגלגל דווקא בכיוון ההפוך לתנועתם הנוכחית, בכיוון המסייע דווקא למתנגדי המהפכה של עמם, לפלשתינאים ולעולם המוסלמי הפאר-ערבי. סופרים אלה לא רק תוקעים מקלות בתנועת הגלגלים, כדי לעצור את כיוון מהלכם הטבעי, אלא גם מסלפים ביודעין את האמיתות הקשורות במהפכה הציונית: על מקורותיה, על הסיבות שהולידה, על המניעים הנעלים של אלו שהגו את חזונה, ועל מידת הצלחתה בהשוואה למהפכות אחרות שהתנהלו במקביל לה. סילוף האמת — תהיה תכליתו אשר תהיה — הוא מעשה של ואנדליזם רוחני-תרבותי, גם אם הוא נעשה על ידי סופרים מכובדים ומוכשרים.

התפנית לרעה בספרות הישראלית החלה אחרי מלחמת ששת הימים, והואצה מאוד אחרי מלחמת יום-הכיפורים. הניצחון במלחמת ששת הימים חידד את המחלוקת בנושא השטחים בין הימין והשמאל בפוליטיקה הישראלית, אך הדיו של הוויכוח התבטאו ביצירות הספרות רק בשנות השבעים, אחרי מלחמת יום-הכיפורים. אז גם התגבשה קבוצת הסופרים הפוליטיים קבוצת לחץ לתמוך בעמדותיו של השמאל. קבוצת הסופרים הפוליטיים העמידה לרשות השמאל את הטיעונים הקוסמופוליטיים בעלי מראית העין של נאורות אנושית. עיקר הצלחתה — ניתן כעת כבר לסכם

השמאל הישראלי

התקפה המסוכנת ביותר על התרבות הלאומית מתנהלת מכיוון שלישי והיא מונהגת על ידי השמאל הישראלי. סכנתה המיוחדת של מתקפת השמאל על התרבות הלאומית היא בבחירתה להשליט את ערכיה הקוסמופוליטיים על ידי הדחת הזהות היהודית ממעמדה המסורתי כמכנה לאומי משותף ומלכד לכל יהודי העולם, תהיה זיקתם לדת אשר תהיה ותהיה קהילתם באשר תהיה. זהו ניסיון לדחות את הגדרת הזהות העצמית שעמדה במבחן במשך דורות, ולקבוע במקומה הגדרה כלשהי שתנתק חלקים מהעם מזיקת רציפות להיסטוריה של העם היהודי, לתרבותו, לערכיו ולחזונו.

שלוש זהויות צעירות ניסו בזו אחר זו לרשת את הזהות היהודית ולהשלים את מגמת הניתוק הזו. שתי הראשונות, **הזהות הכנענית** (שהטיפה להתבדלות העברים במרחב השמי מיהודי הגולה) ו**הזהות הצברית** (שהטיפה להתבדלות הילידית) – כשלו, כי לא הצליחו להציע תחליף מושך דיו לעושר התרבותי שמציעה הזהות היהודית, אך מגמותיהן של שתי זהויות אלה נספגו בזהות הצעירה השלישית – **הזהות הישראלית**, שמציע כיום השמאל הישראלי. הצעת הזהות של השמאל הצליחה, לפי שעה, יותר מקודמותיה, משום שבניגוד לשתי ההצעות הקודמות שהיו רק מופשטות, מצטיירת הזהות הישראלית של השמאל כגשמית ומעשית יותר, כי היא מבססת את הצעתה על ההשתייכות למדינה.

הצעה זו משקפת את התקווה להתגבשותה במהלך השנים של ישות לאומית חדשה, של **עם ישראלי**, בעזרת **הזהות הישראלית** המשותפת לכל אזרחיה של המדינה, יהיה מוצאם הלאומי-אתני אשר יהיה. הניסיון לקבוע זהות על יסוד הגדרה אזרחית, ההשתייכות למדינת ישראל, הוא מעשה ערמומי ביותר. כלפי חוץ הוא מבלט את המרכיבים החיוביים של הזהות הישראלית המוצעת: החיים במדינת ישראל, השפה העברית, החוויה הישראלית, אורח החיים הדמוקרטי והתרבות החילונית שנוצרת בשנותיה של המדינה. אך למעשה מאחורי כל מרכיב כזה מסתתרת שלילה של אחד ממרכיבי התרבות הלאומית: התכחשות ל**היסטוריה** של העם היהודי וליצירות הרוח שנוצרו במהלכה, דחיקת רגליה של **הדת** היהודית מכל מעמד משפיע בחיים, ו**ביטול הערבות הדדית ושותפות הגורל** בין יהודי מדינת ישראל ליהודים שממשיכים לחיות מחוץ לגבולות מדינת ישראל, אם מכורח ואם מבחירה. אין זה מקרה שהלוחמים למען הזהות הישראלית מייחלים לביטול חוק השבות, או לפחות לשינויו, באמצעים דמוקרטיים. ואין זה מקרה שהם נעזרים בדמוקרטיה כדי להביע תרעומת על המשך ההגדרה של המדינה כמדינה יהודית, כי עיקר שאיפתם היא לבטל כל זיקה בין המדינה לעם היהודי בהיקפו העולמי.

דבר אחד הוא להתבסס על הדמוקרטיה כדי לחתור ל**שוויון אזרחי** לכל תושביה של המדינה ודבר שונה לחלוטין הוא להציע על בסיסה **זהות משותפת** לכל אזרחיה. הזהות הישראלית, כיוון שהיא חילונית ודמוקרטית ומשום שהיא מוצעת על בסיס ההשתייכות האזרחית למדינת ישראל,

עוד דורות רבים (כינוסו של העם היהודי כולו למדינה היהודית, אחד המרכזיים בצווי הביצוע של פרוגרמה זו, הוא בלבד כבר מתמשך כמאה שנים ויימשך עוד דורות אחדים), אלא גם על הציונות כמיכלול הגותי-לאומי הקובע עקרונות ציוניים לניהול המדינה כמדינתו של העם היהודי. הקבוצה מאמינה שעל ידי הפרכת הנאראטיב הציוני או על ידי החלשתו היא תשיג את מטרתה: הפיכת מדינת ישראל למסגרת מדינית-אזרחית בעלת צביון חילוני-דמוקרטי, שאופייה יוכרע בעתיד בשיטות מיעוט ורוב, ובהווה – בצירופים קואליציוניים מקריים וזמניים.

כל בר-דעת מבין את המטרה שמוסווית כאן: ניתוק המדינה מהשראתה וממטרותיה של הציונות. חוסר היושר האינטלקטואלי של חברי הקבוצה מתבטא בכך שאין הם חושפים את הכוונה שמסתתרת מאחורי ההכרזה על סיום תפקידה של הציונות: להפוך את המדינה למסגרת אזרחית של תושביה בלבד (ביטול חוק השבות הציוני) ולהעניק לה צביון חילוני-דמוקרטי מוחלט (ביטול הקביעה במגילת העצמאות שמדינת ישראל תהיה מדינתו של העם היהודי).

סכנתה של הגישה הפוסט-ציונית, של ההכרזה על הציונות כעל מה שיש לגנוז על מדף האידיאולוגיות שסיימו את תפקידן בהיסטוריה, היא מוחשית ביותר. בלי המשך העלייה ובלו שמירת זהותה הציונית של מדינת ישראל, לא ירחק היום ובמערכת בחירות דמוקרטית אכן תאבד לעם היהודי מדינתו, המדינה היחידה שבה הוא יכול ליהנות מחיי ריבונות מדינית ומתנאים הכרחיים להמשך פיתוחה של תרבותו המיוחדת והמקורית, וזו תיהפך לעוד מדינה במזרח התיכון. וגם אם הקבוצה מעלימה את תוצאות הגחמה האינטלקטואלית שלה, ברור מה יהיה סופו של התסריט ההיסטורי שלה: בהיעדר ייחוד תרבותי יהודי למדינה, יבלע אותה הרצף הערבי, שאורב לגילויי ויתור צלבניים-ביזנטיים כאלה בקרב היהודים שהיגרו לכאן בהשראתה של הציונות במהלך המאה העשרים.

במגמות פוסט-ציוניות מסוכנות אלה צריך ללחום על ידי חיזוק החינוך הציוני במערכת החינוך הממלכתית, על ידי תיגבור הפעולות היוזמות למימוש חלקים של הפרוגרמה הציונית שעד כה לא הושקע במימושם די, ועל ידי המשך טיפוח ההגות הלאומית המודרנית (שאותה בעצם התרגלנו לכנות במונח "ציונות"). הסכנה העיקרית האורבת לאידיאולוגיות ברמתה של הציונות היא היעצרות החשיבה היוצרת, כדי לעדכן אותה על פי הנסיבות ההיסטוריות החדשות. אם המדינה מתקשה להגשים את הציונות ולפעול על פי הנחיותיה, צריכים לרכז פעם נוספת את אצולת הרוח של העם היהודי, כדי שתתווה את המשך הדרך להגשמה המלאה של יעדיה. התרגלנו לצפות שאת המלאכה הזו מבצעת המנהיגות הפוליטית בעזרת הכלים הממלכתיים שבידיה, אך אחרי שהמנהיגות האידיאולוגית פינתה את מקומה לסוג המנהיגות הקיים כעת בארץ וגם בעולם, אנו חייבים להפקיד על קביעת המשך האסטרטגיה הציונית מנהיגות, שמסוגלת לעסוק ביצירה אידיאולוגית, מקרב הוגי דעות ואנשי רוח, כפי שהיה בעבר.

השררה, הוא מפעיל עריצות בוטה נגד אלה שבאותה עת מצויים במיעוט. עריצות זו מתגלה באיסובלנות לריבוי דעות ולדעות שונות, ובהפעלת שיטות של סתימת פיות והצרת הדרך לבעלי השקפות מנוגדות להביע ולפרסם את דבריהם. נאורותם של אלה נחשפת כצביעות גמורה, למשל, כשאינם מתבטאים כלפי כוהני הדת של המיעוטים במדינה כפי שהם מתבטאים נגד רבני ישראל.

מציעי זהות זו הפכו בפועל לוואנדלים של התרבות. כל אימת שמשרד החינוך הופקד בידי אחד מהם, בוצעו שינויים בתוכניות הלימודים במקצועות ההומניסטיים אשר העמיקו את הבורות בתרבות הלאומית. לפיכך צריך לחוסם בהצעת הזהות הישראלית כתחליף לזהות היהודית, על ידי מניעת הבורות בנכסי הרוח של התרבות הלאומית ועל ידי הוקעת רדידותן של יצירות אמנות שלצורך פרובוקטיבי בלבד כותשות את הערכים היותר חיוניים והיותר יקרים של התרבות היהודית.

את המטרה הראשונה ניתן להשיג על-ידי חיבור תוכניות לימודים קונסטרוקטיביות ושפויות במקצועות ההומניסטיים במערכת החינוך, תוכניות שישמשו קץ להיסוס ולריפיון של העוסקים בהקניית התרבות הלאומית לדור הצעיר שלנו. את המטרה השנייה יש להשיג על ידי חידוש כוחה של הביקורת הערכית, קודם למתן סיוע ציבורי ליוצרים באמנויות השונות — ביקורת (ובאופן מודגש: לא צנזורה) שתבחן את איכותה של היצירה הנתמכת (בתיאטרון, בקולנוע, בספרות ובשאר האמנויות הנתמכות) בכלים ועל פי אמות מידה תרבותיות. ואני מדגיש: מדובר בביקורת בתחום התמיכה הכספית הציבורית, ולא בהגבלת הזכות לממן בכספים פרטיים חממה אישית ולכנותה "תרבות" ■

סופה שתנתק רק את היהודים מכל זיקה ליהדותם. בקרב אזרחיה הלא־יהודים של מדינת ישראל, בני המיעוטים השונים, אין קיימת תנועה מקבילה לאמץ את הזהות האזרחית הזו כתחליף לזהותם הלאומית. הגדול מבין המיעוטים, המיעוט הערבי, מחזיק בפועל בשלוש הגדרות שונות. הוא מגדיר את עצמו כפלשתינאי (הגדרה לאומית), כמוסלמי (הגדרה דתית) וכישראלי (הגדרה אזרחית). רק בקרב היהודים קיימת נטייה מסוכנת זו לוותר על שתיים משלוש ההגדרות האלה. בהיותו חילוני ויתר השמאל זה מכבר על ההגדרה הדתית. בהיותו דמוקרטי הוא מוותר בהכרח גם על ההגדרה הלאומית. ולכן נותרה לו רק ההגדרה האזרחית. בניגוד לכל היגיון מאמין השמאל הישראלי שעם הגדרה אזרחית בלבד (הזהות הישראלית) וכשהם כה מוחלשים מבחינה תרבותית, ניתן יהיה למנוע את ההתאיינות של היהודים במדינת ישראל בעימות התרבותי עם אזרחיה הלא־יהודים של המדינה. ללא דקות לפחות בעוד אחת משתי ההגדרות הנוספות, ההגדרה הלאומית (לאחר שההגדרה הדתית נדחת על הסף על ידי היהודי החילוני), תהפוך הזהות הישראלית מלכודת מוות לחילונים ממוצא יהודי במדינת ישראל. ניסיון זה ללכד את ההגדרה הזהותית עם ההגדרה האזרחית הוא לפי שעה חסר סיכוי, כי אין הוא מקובל על רוב אזרחיה היהודים של המדינה ועל כל אזרחיה הלא־יהודים. זהו שיגעון של מיעוט קטן בעם, שלמרבה הצער התרכזותו בחוגי האמנויות הופכת אותו שם — ושם בלבד — רוב. במערך הפוליטי שהיה קיים עד לבחירות של 1996, ריכזו בידיו מיעוט זה עוצמה שלטונית אדירה, אותה ניצל כדי לקדם את שאיפותיו הקיצוניות בצורה דורסנית. סובלנותו ונאורותו המוצהרים של מיעוט זה מוכחשים ללא הרף על-ידי מעשיו. כאשר הוא ממוקם כרוב בעמדת

התקשורת האלקטרונית בישראל — לקראת שנת 2000

אלי פולק

היעדר תחרות ברשויות השידור השונות, אלא גם עם היעדרם של מנגנוני בקרה ראויים לשמם. ברשות השידור, למשל, אין גוף מבקר "בעל שיניים", והוועד המנהל הוא בעל אוריינטציה פוליטית וחסר כלים להתמודד עם הנעשה. ברשות השנייה לטלוויזיה יש אמנם מבקר, אך גם הוא אינו פועל ב"זמן אמת" ולפיכך אינו מסוגל לתקן ליקויים.

רבע השנים האחרונות היו שנים קשות במיוחד בכל הקשור לתיפקודה של התקשורת האלקטרונית בישראל. חלק גדול מהציבור הישראלי חש קיפוח מצידה וניכור כלפיה, ואף הפגין נגדה והביע את סלידתו מכתבים וממגישי תוכניות מסוימים. בשנה וחצי האחרונות עסקה **האגודה לזכות הציבור לדעת** בביקורת התקשורת האלקטרונית, ומחקריה מעידים לא רק על

הקול קול ישראל והידיים ידי ממשלה

הציבור מממן את רשות השידור על ידי אגרת רדיו וטלוויזיה וכן אגרה על מכשירי רדיו המצויים בכלי רכב, ותקציבה כיום עומד על כחצי מיליארד שקלים. אך העדר תחרות ואי-הצורך לחפש מקורות מימון הביאו ליצירת מנגנון מנופח שאינו מתאמץ לחסוך בהוצאות.

מחלקות החדשות של כל רשויות השידור הארציות הן ממשלתיות ביסודן. גם הרשות השנייה מפעילה חברת חדשות התלויה ישירות במשרד ראש הממשלה. למעט ערוץ 7, אשר אינו מוסדר על פי חוק, אין בנמצא מקור חדשותי חלופי ובלתי תלוי. תלות זו, באופן טבעי, מתבטאת בפעולות השדרים ובהתייחסותם המיוחדת לאישים הקשורים בקואליציה הממשלתית.

כדי לפעול לשינוי המצב, יש אפוא לקבוע כי היעדים העיקריים הם אלה: הבטחת תפקידה העיקרי של התקשורת — "כלב השמירה של הדמוקרטיה"; מניעת התגייסותה של התקשורת לצד כלשהו; הבטחת חופש המידע וזכות הציבור לדעת; מניעת מיסוי מיותר ולא צודק של אזרחי המדינה. כדי להגשים יעדים אלה ובזמנית להמשיך ולתת לצופה הישראלי תקשורת ברמה גבוהה, יש לבחון שלושה היבטים: הפרטה, בקרה ומיסוי.

הפרטה

להפרטה של התקשורת האלקטרונית שני צדדים המשלימים זה את זה: צמצומים ניכרים ברשות השידור הממלכתית מחד גיסא, ומתן רישוי לחברות פרטיות לפעול בשוק התקשורת, מאידך גיסא.

באשר לרשות השידור, יש לזכור כי זו שולטת כיום על "אימפריה" של ערוצי תקשורת: הערוץ הראשון של הטלוויזיה הישראלית, ערוץ 33 בכבלים, רשת א', ב', רג' של הרדיו, הטלוויזיה בערבית ובאנגלית, קול המוסיקה ברדיו, תחנת הרדיו ברוסית רקיע, ושידורי הרדיו לחוץ לארץ. רשת השידור הארצית האחרת — גלי צה"ל — כפופה לרשות השידור ופועלת במידה מסוימת כמתחרה לרשתות ב' ורג' שלה. בנוסף לכך פועלת הטלוויזיה החינוכית, הכפופה למשרד החינוך.

בסוף המאה ה-20, כשהמידע זורם בחופשיות בערוצים רבים, אין כל סיבה להגביל את מערכות החדשות הארציות למערכות ציבוריות. נימוקים ביטחוניים אינם מצדיקים מתן מונופול על החדשות לתקשורת הציבורית, וניתן בהחלט לעדכן את החקיקה כך שיתאפשר לממשלה להשתמש בתקשורת הפרטית בעיתות חירום. מצד שני, יש צורך בתקשורת ציבורית אשר תשקף את דרישות הציבור, תספק צרכים של קבוצות ייחודיות כמו דוברי שפות זרות ומאזינים בתפוצות, ותמלא תפקיד חינוכי — כמו שעושה הטלוויזיה החינוכית — באופן שאינו מסחרי. לפיכך, יש לצמצם את רשות השידור הממלכתית אך לא לבטלה כליל. יש להעביר לשוק החופשי את כל המשימות שלהן בסיס כלכלי איתן בשוק זה, ולהועיד את רשות השידור למילוי משימות שאותן אין השוק החופשי יכול או רוצה למלא. כך תקיף רשות השידור הציבורית ערוץ

טלוויזיה ארצי אחד הכולל בתוכו את הטלוויזיה החינוכית, ערוץ רדיו ארצי אחד ועוד ערוץ רדיו לצרכים ייחודיים.

לשם כך ניתן לנקוט בצעדים הבאים: איחוד הטלוויזיה החינוכית והממלכתית או לחילופין עריכת צמצומים וביטול כפילויות; מיזוג רשת א' ורשת ב' של קול ישראל; הפרטת קול המוסיקה; הפרטת רשת ג' של קול ישראל; צמצום ניכר בייבוא תוכניות טלוויזיה מחוץ לארץ; הקפאה מיידית ובחינה מחדש של תוכניות הבינוי של רשות השידור; עריכת צמצומים בגלי צה"ל.

איחוד הטלוויזיה החינוכית והממלכתית ימנע כפל מנגנונים והנהלות ויביא לידי צמצום בכוח-האדם הדרוש, שכן הטלוויזיה החינוכית פועלת בעיקר בשעות היום ואילו הממלכתית — בשעות הבוקר המוקדמות והערב. אין הצדקה למצב הקיים היום, כשהטלוויזיה החינוכית עוסקת בנושאי אקטואליה בנוסף לרשות השידור.

מתן אפשרות פעולה לרשתות מסחריות ארציות יפחית את הצורך ברדיו ממשלתי המשדר חדשות ואקטואליה במשך כל שעות היום, וכך ניתן יהיה להפחית במידה ניכרת את מספר תוכניות האקטואליה של רשת ב' ולמזגה עם רשת א' של רשות השידור, אשר גם היא משדרת אקטואליה ותוכניות חינוכיות.

תחנות שידור מסחריות המשדרות מוסיקה קלאסית, מקובלות בקומות רבים בעולם, ואין כל רע בכך שהן משדרות שידורי פרסומת. כיוון שתחנה כזו משדרת לחתך מוגדר של האוכלוסייה, הדבר מקל על מיקוד הפרסומת ומפתה מפרסמים רבים. לעומתה, רשת ג' של קול ישראל משדרת מוסיקה פופולרית המשודרת כיום ממילא בתחנות הרדיו המקומיות. תחנות אלה וכן תחנה ארצית פרטית יוכלו למלא אותו תפקיד, ללא צורך בתמיכה כספית על חשבון הציבור.

כיוון שתפקידה של רשות השידור הוא להביא לציבור חומר שאינו יכול לקבל במסגרת מסחרית, אין היגיון בכך שתוציא כספי ציבור על רכישת תוכניות הוליוודיות ודומותיהן, המצויות בשפע בשוק החופשי. עדיף שיצמצמו שעות השידור שלה, ושכספיה יושקעו ברכישת תוכניות איכותיות של רשויות שידור ציבוריות אחרות בעולם.

לאחר ביצוע הצמצומים המוצעים יש לבחון מחדש את תוכניתה של רשות השידור להקים מבנה חדש במתחם הישן של בית החולים "שערי צדק" בירושלים, ולאחד בתוכו את כל שלוחותיה. יש לבחון מחדש את הצורך במבנה, ובכל מקרה — להתאים את התוכניות למערכת המצומצמת.

גם החפיפה בין מספר תוכניות אקטואליה בגלי צה"ל וברשת ב' של קול ישראל — מצריכה בחינה מחדשת של החזקת שתי מערכות מקבילות, בכספי ציבור. לגלי צה"ל יש הצדקה רק כרשות המספקת שירות ייחודי לחיילים, ולפיכך יש לצמצם בה את תוכניות האקטואליה, לבטל כליל העסקת שדרים בשכר (לא נמוך), ולהשאיר את התחנה כמיתקן צבאי נטו, תוך הנהגת אפליה מתקנת בבחירת צוותה, כך שיהיה בו ייצוג לקבוצות אוכלוסייה מקופחות.

בזמן אמת; זכות למנוע שידור המנוגד לחוק ולקוד האתי; יכולת לנקוט צעדים משמעותיים במידת הצורך; חובת דיווח למשרד התקשורת או למשרד הממונה, על פעילותו של כל זכיון לקראת חידוש רישונו. בעיתונות הכתובה פועלים כיום יועצים משפטיים בצורה דומה, ופרסומים שונים מתפרסמים רק לאחר קבלת אישורו של היועץ המשפטי לעיתון, וזאת כדי למנוע עבירות על החוק. אין זו צנוורה, אלא מערכת למניעת פגיעות בעיתון ובציבור. לפיכך, יש להניח כי כל תחנת שידור תשאף להימנע ככל האפשר ממצב בו תכפה עליה הנציבות תיקונים, ומצד שני, מספר הפרות האתיקה אשר יימצאו על ידי הנציבות יהווה גורם מכריע בעת העיון בחידוש רישונה של תחנת שידור. כך, באופן טבעי, תישמר זכות הציבור למידע חופשי, ויובטחו אמינותו של המידע והגינותו כלפי ציבורים שונים או פרטים.

מיסוי

ש לשאוף לביטול מוחלט של אגרות רשות השידור, ולכך שמקורות המימון לרשות השידור הציבורית (ולנציבות הפיקוח על השידור) יהיו תחנות השידור הפרטיות ומפעלי ערוצי הכבלים. מקורותיהן של הכנסות אלה יהיו ארבעה: המע"מ הנגבה על ידי התקשורת האלקטרונית; אגרות רישוי והפעלה של זכיינים; תשלום חודשי של כל מנויי שירות הכבלים; תשדירים בתשלום ברשות הציבורית.

מאחר שכל מנוי על שירות הכבלים מקבל את שידורי הרשות הציבורית באיכות טובה ואף יכול לצפות בערוצים הציבוריים (23 ו-33), ומאחר שההתחברות לרשת הכבלים היא וולונטרית, יש להעביר חלק מתשלום המנוי החודשי שגובה חברת הכבלים – לרשות השידור הציבורית. וכך, צרכן התקשורת ישלם עלות אמת, ומי שאינו צרכן לא יחויב בתשלום לא צודק.

על פי השיטה המוצעת, משק הכנסות הממשלה מהתקשורת יהיה משק סגור, אשר ימנע מלכתחילה חריגות משמעותיות בתקציבים. וחשוב מכל, רמת המיסוי על המשפחה הישראלית הממוצעת תקטן באופן משמעותי, וחזיונות החרפה של העיקולים ייעלמו מנוף הארץ.

לסיכום, צמצום משמעותי במערך התקשורת הציבורית, הרחבת מעגל התקשורת הפרטית, הקמת מערכת ביקורת יעילה וביטול האגרה, הם מכלול צעדים לשינוי פני התקשורת האלקטרונית בארץ ולהבטחת חופשיותה, אמינותה והוגנותה – לקראת שנת אלפיים. הבטחת גישה חופשית לתקשורת לכל אזרח ולכל דעה תמנע מונופולין של שליטי התקשורת על מהותה ואיכותה. תקשורת פלורליסטית תשרת את האינטרסים של הקבוצות השונות בארץ, ותתרום לחיזוקה של הדמוקרטיה הישראלית ■

לחילופין, יש לשקול מיזוג של גלי צה"ל עם רשת ב' של קול ישראל והשארית רשת א' במתכונתה הנוכחית.

כדי ליצור שוק תקשורת חופשי לא די, כאמור, בהפרטתה של רשות השידור, אלא יש לאפשר למספר מירבי של גורמים לפעול בו, כשגבולותיו ייקבעו באופן טבעי – על ידי שוק הפרסומות. כדי להבטיח שלא ייווצר בשוק זה מונופול מסחרי, על הממשלה לאמץ את העקרונות הבאים: אין להגביל את מספר הערוצים המסחריים ברדיו ובטלוויזיה; אין לתת זיכיון לבעלי עיתונים; אין לתת זיכיון לתחנת טלוויזיה לבעל זיכיון לתחנת רדיו – ולהיפך; אין לתת רישוי לבעלות על עיתון יומי לבעל זיכיון לתחנת תקשורת אלקטרונית – ולהיפך; יש להגדיר קוד מוסרי ואתי אשר יחייב את כל בעלי הזכויות; יש להסיר את מגבלות הפרסום בנושאים השנויים במחלוקת ציבורית; יש לתת רישוי לגופים פרטיים וציבוריים לקנות זמן מסך (ומיקרופון) מהזכיינים, לשם העברת מסרים.

עקרונות אלה יאפשרו למגוון רחב של גורמים לפעול בתחום התקשורת האלקטרונית, אך ימנעו השתלטות יחידים על נתח גדול של השוק. הם יחייבו פיקוח ממשלתי רק באשר לזכותה של החברה הישראלית להגדיר לזכיינים אמות מידה בתחום המוסר והאתיקה. מצד שני, הם יבטלו את תוקפן של התקנות הנהוגות כיום, האוסרות על גופים פרטיים, ציבוריים ומפלגתיים לפרסם מסרים השנויים במחלוקת ציבורית, ומחזקות את המונופול של הערוצים הציבוריים על הבאת עובדות או הבעת דעות. הם יקנו לתקשורת האלקטרונית את היכולת לנהוג בתחום זה כמו התקשורת הכתובה, המאפשרת כיום לכל גורם לפרסם מודעות ולא רק מודעות מכירות.

בהקשר זה, יש לקחת בחשבון גם את פעילות רשתות התקשורת הממוחשבות, כך שלכל גורם מסחרי וציבורי תינתן הזכות להעביר את מסריו דרך האינטרנט או מערכת מידע דומה.

בקרה

לא ביקורת עלולה התקשורת החופשית להידרדר עד מהרה לחוסר אמינות, זילות, עבריינות ופוגענות. אך יש גם לדאוג לכך שמנגנון הפיקוח האפקטיבי על התקשורת לא יהפוך למנגנון של צנזורה והפעלת לחצים ממשלתיים. מנגנונים כאלה קיימים במדינות כמו אנגליה וצרפת, בהן מתקיימות תקשורת ציבורית ותקשורת פרטית זו בצד זו, ואליהם נלווית נציבות לתלונות הציבור, הפועלת מחוץ למסגרת ערוצי השידור – ומתוקף חקיקה. תפקידה של הנציבות הוא פיקוח על עמידתה הנאותה של התקשורת בחוקי המדינה והישמעותה לקוד האתי המוסכם. מערכת פיקוח זו נחלקת למספר מערכות משנה: פיקוח על התקשורת הציבורית; פיקוח על תחנות הרדיו הפרטיות; פיקוח על תחנות הטלוויזיה הפרטיות; פיקוח על זכייני הטלוויזיה בכבלים.

לנציבות יש להקנות את הכלים האופרטיביים הבאים: תוקף לחייב את תחנות השידור לתקן טעויות ומידע שגוי

בדרכי נועם – ובערוצים נפרדים

שרית ילוב

ה"מאוזנים", התלויים בו לפרנסתם, שכן נתח גדול מן הפרסומת המקיימת אותם מקורו בגופי השלטון ובגופים הסתדרותיים.

בכך לא מסתיים הקשר בין שתי התופעות, ונראה כי הוא דו-סטרי: העיתונאים, שנותרו חסרי במה וגדושי מלל עם סגירת אמצעי התקשורת השמאלניים, פנו באופן טבעי לאמצעי התקשורת של "הזרם המרכזי", השתלבו בהם ונרתמו בכל עוז להגברתו של חוסר האיזון הפוליטי שכבר קנה לו בהם אחיזה. השמאל יכול היה אפוא להרשות לעצמו להתפרק מן האמל"ח התקשורתי המגוון שלו, בידיעה שדווקא השפעתה של תקשורת בעלת דימוי "מאוזן" מבחינה פוליטית – רבה יותר מזו של תקשורת בעלת תווית פוליטית ברורה. הוא עשה זאת בלי סנטימנטים מיותרים או דאגה מיוחדת לגורל העיתונאים המובטלים שהותיר בדרך, ורק קינות עמומות פה ושם ליוו את ההתפרקות הוולונטרית הזאת: "חבל על כל כלי-ביטוי שנסגר, זה לא מחזק את הדמוקרטיה ולא את הפלורליזם הרעיוני", כמו שנוהגים שם להפטיר אחר כל מת תקשורת.

העיקרון הפסיכולוגי של יתר השפעה למסרים בעלי דימוי אפוליטי או "מאוזן", לעומת מסרים מזוהים פוליטית, פועל לא רק ברמה של אמצעי תקשורת אחד לעומת משנהו, אלא גם במסגרת אמצעי התקשורת היחיד. העיתון למשל, כולל בין השאר, מאמרי פרשנות והבעת דעה, ראיונות, כתבות, תחקירים, חדשות וידעות. על מאמרי הפובליציסטיקה חתומים כותביהם, ובכך מטביעים עליהם חותמת פוליטית ברורה. גם קוראים שאינם נמנים על הזן הרואה את שמו של הכותב ומדלג על דבריו – בבחינת "נו, זה ברור מה אחד כמוהו יכול כבר לכתוב" – קוראים את הדברים מתוך מודעות לעמדתו הפוליטית (שכן הוא בדרך כלל אישיות מוכרת, וגם אם אינו כזה – תפקידו או תוארו מובאים בתחתית דבריו). לעומת זאת, הראיונות והכתבות, ובעיקר החדשות והידעות, נדמים לרבים כ"אובייקטיביים" מעצם טבעם, ולכן גם השפעתם רבה יותר, כשחלקה אף בלתי מודע.

וכך, גם אם בתחום הפובליציסטיקה משתדלים אמצעי התקשורת של "הזרם המרכזי" לאזן בין היקף החשיפה לעמדות הימין ולעמדות השמאל – אין בכך כדי לעשותם מאוזנים באמת, שכן רובם המכריע של עורכי החדשות בהם הינם בעלי נטייה שמאלית כזו או אחרת, והם שמכריעים לטובת כותרות כמו "פיגוע בשטחים: שלושה נרצחו", ולא: "ערבי רצח שלושה יהודים ליד חברון", אשר

די להיווכח עד כמה השמאילה התקשורת הישראלית בארבע השנים האחרונות, וכיצד איבדה את מעט הבושה שעוד היתה לה בעבר בסוגיית חוסר האיזון הפוליטי שלה, אין צורך להביא קטעי עיתונות נבחרים או להעמיד טבלאות השוואתיות של חשיפה תקשורתית לעמדות הרעיוניות השונות בציבור. די בהבאת תגובתו של עורך אחד ממוספי עיתון יומי נפוץ, להאשמה כי התקשורת מפלה לרעה את "הליכוד" לעומת "העבודה" בשל נטייתם הפוליטית של אנשיה: "זה לא נכון", היתמם האיש, "רובם המוחלט של אנשי התקשורת אינם אוהדי 'העבודה' אלא אוהדי 'מרצ'".¹

כלומר, אם בתקופת שלטון "הליכוד" דחתה התקשורת את הגדרתה כ"מאפיה שמאלנית" בטענה כי זוהי "עלילה שפלה", "ציד מכשפות" ו"מקארטיזם" מצד מימסד נוגש וצר אופקים המבקש לפגוע בשליחותה הדמוקרטית – הרי שהיום, בביטחון עצמי של זרוע מימסדית מן המניין, בעלת ותק של ארבע שנים בהחזקת הזיכיון לריבונות על מוחות הציבור, מבקשים אנשיה את התהילה של מי שידעו לעתים להתעלות מעל האינטרסים הצרים והקנטרניים של "מרצ", לטובת המימסד השקול ומרחיק הראות, כדי שלא לאלצו לכפות עליה סייגים ולהעמידה כמועלת ב"שליחותה הדמוקרטית".

ה"אמת" השמאלנית: סובייקטיביות וצנזורה

שנים האחרונות מסתמנת מגמה מעניינת בתקשורת: מצד אחד, גוויעתם של אמצעי תקשורת בעלי קו שמאלני מוצהר – ומצד שני, התעצמותה של הנטייה השמאלית באמצעי תקשורת בעלי דימוי מסורתי "מאוזן", או לפחות בעלי שאיפה לכך. בין שתי התופעות יש קשר: כתבי העת "כותרת ראשית", "מוניטין", "העולם הזה", ו"פוליטיקה", העיתונים "חדשות", "דבר" ו"על המשמר", ותחנת הרדיו "קול השלום" – נסגרו כולם לקראת ובמהלך עליית השמאל לשלטון. רוצה לומר, לאחר שנים שבהן השתדל השמאל להרבות אמצעים לשטיפת עיני הקוראים ואוזני השומעים במידע מוטעם ומוטעה כלבבו – אין הוא זקוק עוד לאמצעי התקשורת הפרטיים והחצי-פרטיים הללו, שרווחיותם היא עניין הפכפך, שהרי עתה עומדים לרשותו בחינם (קרן, בכספי משלם המיסים) הרדיו, הטלוויזיה, ובמידה רבה גם העיתונים היומיים

¹ גל אוחובסקי, בראיון בתוכנית הטלוויזיה "יור מן תרבות", בחדש מאי 196.

ידי גורמים "ימניים" (או מינוי הנהלה "ידידותית" יותר למחנה הלאומי, במקרה של רשויות התקשורת הציבורית), והעמדת עובדיהם על זהותם של "בעלי המאה" החדשים – תעשה את שלה בלא כל התערבות נוספת, שכן רק מעטים מן העיתונאים יעמידו בסכנה סדריו של סיוור כתבים בבוקר, מסיבת עיתונאים בצהריים וקוקטייל דיפלומטי בערב – בשל "בעל בית שהשתגע". הם גם מניחים, כמוכן, שחלק ניכר מן העיתונאים ה"שמאלנים" לכאורה הם ביסודם "טכנוגראפים" חסרי העדפה פוליטית, שפשוט למדו לנווט על פי כיוון הרוח הסקטוריאלי.

אחרים, ציניים פחות, מבקשים להשפיע על התקשורת הקיימת באמצעות מהלך איטי יותר, של עידוד צעירים מן המחנה הלאומי לפנות למקצועות התקשורת ולהשתלב בהם בהדרגה – במסירות, עיקשות, ודבקות במטרה. את המהלך הזה הם מציעים לגבות בפעילות נלווית של פקחת עין וביקורת, כולל הסתייעות בגופי פיקוח פורמליים ולא-פורמליים אשר יתריעו על מקרים של חסימת התקשורת בפני אנשים החשודים באי-שמאלנות, או הצרת צעדיהם לאחר שהשתלבו בה. הם ממליצים, למשל, לפנות לבג"צ במקרים של דחיית צעירים מגלי צה"ל, על הסף, רק בשל הכתובת ה"פוליטית" מדי שעל מעטפת הפנייה שלהם להגשת מועמדותם (אלפרי-מנשה, לדוגמה). וכבר היו דברים מעולם.

מצדדי התחלופה השנייה, לעומתם, טוענים כי במצב הקיים "אין לימין מה לחפש בתקשורת", שכן ניוונה וסיאובה עמוקים ואין מדובר רק בחוסר איזונה הפוליטי, אלא בכל תכניה, סגנונה ומהותה, אשר ממילא "יבלעו" חיים כל זר הבא בשעריה. צעיר לאומי אשר יבקש לקבוע בה נורמות אחרות, ימצא את עצמו במקרה הטוב בעמדת מיעוט נלעג, ובמקרה הרע – בלא עמדה כלל ובלא תפקיד. שלא לדבר על צעירים דתיים, המוגבלים מלכתחילה בחופש התנועה שלהם בגיונגל הזה, מתוקף האיסור על הוצאת לשון הרע והליכת רכיל. והרי מהו עיקרה של התקשורת הדיונים אם לא ואריאציות אלה ואחרות על שתי אלה?

במקום לשחק לידיהם של שוחרי "חופש הביזוי" אשר יפרצו בקינות על "סתירת פיות", "עריפת ראשים" ו"תקשורת מטעם" – מציעים מצדדי החלופה השנייה לפעול לפיתוח ולטיפוח תקשורת חלופית, על כל רבדיה: עיתונות, רדיו וטלוויזיה; להניח לגל העכור הזה של קקופוניה פולשנית לצלול לתהומות הרדידות ולהתפוגג מאליה בקול דממה דקה, ולתת לתקשורת ה"יהודית" לאומית להתפתח, עד שבאופן טבעי יגבר כוח התחרות שלה, והעם יצביע במכשירי השלט שלו. שהרי במסורת נטילת המושכות מידי הציונות השמאלנית, שלב זה אינו אלא מתבקש: בשנות ה-80 החליפה אותה הציונות הדתית-לאומית בתחום ההתיישבות, בשנות ה-90 – בתחום ההתנדבות לשירות קרבי בצה"ל, ובשנות ה-2000 היא תחליף אותה בתחום התקשורת.

לחסידי החלופה השנייה משמש ערוץ 7 דוגמה ודגם. ואכן, נראה שבנוסף לקהלו ה"טבעי" של הערוץ, קרי, מתנחלים ואנשי המחנה הדתי-לאומי – מאזינים לו בקביעות גם לא מעט חרדים, חילונים עם נטייה למסורת

מחללות לתודעת הקורא מבלי משים, לאורך זמן, ובאופן מצטבר.

אחיזתו האיתנה של השמאל בתקשורת היא כה "טבעית" בעיניו, עד כי יש בקירבו כאלה שאינם מסוגלים אפילו לדמיין לעצמם עיתונאי ממחנה הימין. אפילו ההיפותטי והדמיוני ביותר מבין תרחישי האימה שלהם, מבוסס על שמאלניותו של הגיבור-העיתונאי: "ניח שמחר יבוא סגן-שר פלוני מן הימין, ויטען שעשרת המועמדים הראשונים של מפלגות השמאל – כולם מרגלים סובייטיים המקבלים שכרם מידי הסי.איי.איי, המשלתם על ידי ארנסט יפת באמצעות סוכן של ג'ורג'י חבש מחשבון הבנק של ארגון נעמ"ת. מה הברירה העומדת בפני העיתונאי שבאוזניו נאמרו דברי ההבל? להגיב עליהם בעצמו – מכך הוא מנוע. לא למסור את הדברים כלל – הוא מסתכן בהאשמות של אפליה ו"חוסר אובייקטיביות" מצד סגן-השר שאמר מה שאמר... כדי להפריך את הדברים צריך העיתונאי להשיג תגובה מן השמאל – ולא תמיד ניתן להשיגה ברבים, ובינתיים הנוק כבר נגרס... מה שנקבל אפוא, ודווקא בגלל חובת האובייקטיביות של המדווח, לא תהיה "אמת" שהציבור חייב לדעת, כי אם ברברת פוליטית חסרת כל חשיבות".²

למעשה, יש בדברים האלה קריאה סמויה להסרת עולם של סייגים מקצועיים וגדרות של אתיקה מעל בעלי מקצוע העיתונות, והמלצה נרמזת להתיר להם נקיטת סובייקטיביות ("להגיב עליהם בעצמו") וצנזורה ("לא למסור את הדברים כלל"), שהרי כשמאלנים "מסורים" אמונים הם על הכותבת שלא ינצלו פריבילגיות כאלה לרעה. לרעת השמאל, כמוכן. באותה צביעות משורטטת כאן תמונת מצב, כאילו "כדי להפריך את הדברים צריך העיתונאי להשיג תגובה מן השמאל – ולא תמיד ניתן להשיגה ברבים", וכאילו לא פועל זה שנים "קו אדום" בין פוליטיקאי השמאל ש"בעורף" – לבין אנשיהם ועושי דברם התקשורתיים ש"בשטח"; כאילו לא מלאה התקשורת עובדים החברים באופן פעיל וסביל במפלגות השמאל ובארגונו, אשר מוכנים להעביר מכל מקום ובכל שעה תגובה, בכל נושא ובכל עניין, מפי אליליהם השוקקים אלי מיקרופון.

הסתננות חשאית או תקיעת יתד לאור יום?

הו אפוא המצב, וכדי להביא לתיקונו יש לבחור, ראשית, בין שתי חלופות עקרוניות: "לטהר" את התקשורת הקיימת (כלומר, לעשות להגברת איזונה הפוליטי), או להניח לה לנפשה ולהשקיע בתקשורת מקבילה – חדשה ושונה לחלוטין.

מצדדי החלופה הראשונה נוטים לשים מבטחם בשני מאפיינים עקביים של בעלי מקצוע העיתונות: חיבתם הגלויה לתלושי שכר נאים ולהטבות נלוות, והתמכרותם לאורח החיים שמספק המקצוע. מצדדי חלופה זו מניחים, שרכישת חלק מהשליטה באמצעי התקשורת הקיימים על

² שולמית הראבן, עיונים בעזה, תל-אביב, 1991, עמ' 62.

עבודתם, ובעיקר לרצף השירים העבריים, שבו דגש ניכר על מוסיקה ישראלית-מזרחית או ישראלית-חסידית, והלעז כמעט לא יישמע. באשר למאזינים ה"שמאלנים" של הערוץ, די אולי בהבאת דבריו של אחד מהם: "את המלל אני לא סובל, אבל שירים עבריים יפים כמו שמשמיעים בערוץ 7 כל היום, בתחנות האחרות אפשר לשמוע רק פעמיים בשנה – ביום הזיכרון וביום השואה".
ואם מתוך שלא לשמה בא לשמה, הרי שבעתיד אולי יבואו – ויבואו רבים – לשמה מתוך שלשמה ■

1...אנשי שמאל מוצהרים. מאזיניו מבין החרדים הם אנשים שאלמלא הערוץ לא היו מאזינים לרדיו כלל, שכן כל שאר התחנות גדושות דברי כפירה וניבול פה. אמנם בערוץ מושמעים קולות של נשים, ואף שירים מפי נשים – אך נראה כי חרדים שאינם קיצוניים ושמעוניינים לפרוץ את ההסתגרות מפני הציונות, מוצאים לעצמם את הפינות ואת התוכניות ההולמות.
פלא האוכלוסייה החילונית-מסורתית של ערוץ 7, כולל בעלי עסקים, נהגי מוניות, מזכירות וכו", המאזינים לו בשעת

הסברה וחינוך – לא עוד כישלון של הליכוד

ידידה אטלס

ואולם, למרות הניצחון הנוכחי בבחירות, הליכוד של היום סובל עדיין מרפיון שורשיו האידיאולוגיים, בדומה למפלגת העבודה, הגם שמסיבות אחרות. כדי להפיח בעצמו רוח חיים מחודשת באמת ובתמים, על הליכוד להשיב על כנה את הפרספקטיבה היהודית-ציונית של המחנה הלאומי, ולעמול למען הציונות בתחושת דחיפות ושלחות, ציונות אסטרטגית הגורסת כי בכל הקשור לתקומת הישות היהודית בארץ-ישראל עוד רבה המלאכה. עליו להקים ממשלה אשר תעשה למימוש של עקרונותיו בהחלטיות ובתקיפות. בקצרה, יש להזיק שוב אדרנלין ציוני בעורקיה המסתיידים של ישראל.

השמאל הציוני התקיים במהלך שנים רבות על פי ההלכה האקטיביסטית של "הגשמה". אולם כיום, כשהסוציאליזם התמוטט ברחבי העולם, כולל ישראל, נתחלפה אותה "הגשמה" שהיתה פרק מפואר במעש הציוני, והיתה ל"פוסט ציונות" ר"ל. מפלגתו של שמעון פרס מוכרת כיום ציונות חדשה: חלום פנטסטי של שלום מתעתע וחזון מושהה של ארץ פלאות כלכלית מזרח-תיכונית – הוגג-קונג במדבר.

מאידך גיסא, רבים מדי מאנשי הנהגת הליכוד שקועים עדיין ב"רוויזיוניסטיזם" – גירסה ישראלית של כתבי ז'בוטינסקי מן העשורים הראשונים של המאה ה-20; גירסה מאובנת של הליברליזם האירופי מן המאה ה-19, אשר כמו סוציאליזם, אינו עוד (וגם לא באמת היה, ככל שהדבר נוגע ליהודים). היעדרה של "זכות הקיום" בתודעתה של הנהגת הליכוד היה מרכיב המפתח בשקיעתו. את מבוכתו האידיאולוגית הפגין הליכוד כשויתר מרצון על חלקים מארץ-ישראל למען חוזה שלום עם מצרים, ובה בעת תרם ללגיטימיות וליצירת מה

ישראל, וכפועל יוצא מכך, העם היהודי, עברו זה עתה מערכת בחירות מן המכריעות בתולדות המדינה. בנימין נתניהו הנהיג צוות מסור שקיבל עליו את אתגר השיקום הפיזי של הליכוד, כגוף העומד בראש המחנה הלאומי, והוביל אותו לניצחון בבחירות. האתגר החיוני המידי הוא להקים מחנה לאומי אמיתי, אשר יקיף את רובו הגדול של העם היהודי בציון – דתיים וחילונים, ישראלים ותיקים ועולים חדשים, ספרדים ואשכנזים. ניתן לבנות מחנה זה ולהחזיר לתוכו רגש אמיתי של שליחות לאומית, רק אם רוב העם היהודי יבין את חובת המעשה ויהיה מחויב אינטלקטואלית ורגשית למדינה ישראל כמדינת העם היהודי. כיצד אפוא ניתן להגיע לדרגה זו של מודעות, אחריות ומחויבות לאומית?

הקואליציות הממשלתיות הקודמות שהונהגו בידי הליכוד, היו מורכבות ממפלגת הליכוד הלאומית-ציונית, ממפלגות ציוניות-אזרחיות וממפלגות דתיות.¹ כיוון שקואליציות אלה היו שבירות, הן לא היו בגדר "נישואי תועלת" פוליטיים כפשוטם. ההסכמים ביניהן התקיימו בנושאים חיוניים: ביטחון, כלכלה חופשית, חינוך, רווחה חברתית, אופיה הדתי של המדינה היהודית, והזכויות ההיסטוריות/לאומיות על ארץ-ישראל. הדבק האידיאולוגי התקיים, אולם המחנה הלאומי הפסיד בבחירות של שנת 1992 למפלגת העבודה – מפלגה שבעבר דומה היה שהיא נדונה לגורל הפוליטי של אפוזיציה מתמשכת וחסרת השפעה – לא במעט בשל סטייתו מיסודותיו האידיאולוגיים של השמאל הסוציאליסטי.

¹ המונח "ימין", לתיאור מפלגות המחויבות ל"לאומיות ולציונות, הגם שהוא מצוי לעתים בשימוש המפלגות הללו עצמן, הוא חסר שחר והוא סטיגמה מכוונת שמצ' ליה השמאל להדביק לי ריביו הפוליטיים. אין ולא היה "ימין" בישראל במונח החברתי-כלכלי הנהוג באירופה.

נחלתם, סביר להניח שהיה מביא לשינוי בעמדתם הרגשית.

קיימת גם קבוצה רביעית, של מי שמודעים אינטלקטואלית למציאות כהווייתה, אך בשל ערכים שונים באופן קיצוני מבססים את עמדתם על הנחות שונות קוטביות, ועוד מטיפים לה בלהט משיחי. קבוצה זו לא ניתן לשכנע באמצעות מידע, כיוון שאנשיה בחרו להתעלם מכל מציאות שאינה עולה בקנה אחד עם תפיסתם.

★

חינוך, לעומת הסברה, הוא השרשה אינטנסיבית של עובדות ותפיסות בסיסיות הקשורות לערכים הלאומיים והחברתיים ולאמיתות ההיסטוריות, כך שהלומד בעל הרצון יוכל לעצב עמדה רגשית ואינטלקטואלית מוצקה ובעלת תוקף. מטרת ההסברה הוא ליצור סביבה נאותה לשם כך.

על ההסברה, קרי – ההפצה של מידע לקהלי המטרה השונים, לסלול את הדרך לערכי חינוך, ומטבעה היא שטחית יותר. אך על המחנה הלאומי להבין סוף-סוף שאנו מצויים במלחמת תרבות, ושעד עתה השמאל הבין זאת, ועשה שימוש באמצעים הציבוריים והפרטיים הנחוצים כדי לקדם את ערכיו ולנטוע אותם בלב הציבור. הצלחתו ברורה כשמש. עמדות שהיו חרפה ציבורית רק לפני עשור, מצויות כיום במרכז ההסכמה הלאומית. השמאל השיג לגיטימציה לערכים פוסט-ציוניים על ידי ניצול עייפותו של הציבור מן המאבק המתמיד מול העולם הערבי. בעת ובעונה אחת הוא הצליח להדביק סטיגמה של קלון למצחה של היהדות והציונות גם יחד.

כדי להשיג זאת, השקיע השמאל בתוכניות ארוכות טווח של תעמולה פוסט-ציונית – באמצעות אמצעי התקשורת הכתובים והאלקטרוניים, "סוכני רעיונות" אקדמיים, ועבודת שדה בלתי נלאית. יש להכיר בכך שהיתה זו רק התגייסות המלאה והמוחלטת של המחנה הדתי-חרדי אשר מנעה משמעון פרס להביס את בנימין נתניהו בבחירות האחרונות. בגרותו הפוליטית של המחנה הדתי-חרדי, ובריתו החדשה עם הליכוד כחלק ממחנה לאומי רחב-בסיס, הן רנסנס פוליטי בקנה מידה היסטורי, עם השלכות לשניים הבאות.

אם ברצוננו להיות עדים לתמיכתו המכרעת והפעילה של רוב העם היהודי בנתניהו ובממשלתו בארבע השנים הקרובות, שומה על כולנו לעבוד יחדיו, חברי מפלגה וגם קבוצות חוץ-פרלמנטריות, ולהעמיד אמצעים ציבוריים ופרטיים כנדרש כדי שישמשו "כלי מלחמה" להגשמת תוכנית רחבת-בסיס ומעמיקת חדור זו – של הסברה וחינוך לייצובה של הלאומיות היהודית.

באופן מעשי, יש לפעול, בין השאר, בעניינים הבאים:

- טיפוח ופיתוח תחנת הרדיו ערוץ 7 – "מגן האמונה" הבודד בים התקשורת האלקטרונית, כדי שתהיה תחנת שידור לאומית עצמאית.

שמכונה "העם הפלשתינאי". מה רבה האירוניה שהסכמי קמפ-דיוויד לא מאזכרים ולו ברמז עקרונות יהודים-ציוניים.

טראגית אף יותר היתה התעקשותה של ממשלת שמיר (הגם שיצחק שמיר עצמו התנגד, ובצדק, לאישורו של מסמך אומלל זה בשעתו) כי הסכמי קמפ-דיוויד יהוו תבנית למו"מ עתידי עם מדינות ערב עוינות נוספות. לפיכך, מדיניות הליכוד הרשמית נתנה תוקף לתקדים של ממשלה המוותרת על חלקי ארץ-ישראל בעבור חוזה שלום ריק מתוקף ותוכן עם אויב תוקפן. הליכוד עצמו אינו יכול לחמוק מן האשמה לווייתורים טריטוריאליים חד-צדדיים של ישראל, אשר בהמשך יושמו על ידי הקואליציה הממשלתית היוצאת.

★

אולם, מעבר לשגיאותיו של הליכוד היתה גם טעות טקטית של ממשלת בגין לאחר בחירות 1977: כישלונם של בגין (ושל הליכוד בהמשך) להעביר מתפקידה את הפקידות הממשלתית שהתיישרה באופן גלוי עם האופוזיציה של השמאל, ולהחליפה בעובדי ציבור נאמנים מבחינה אידיאולוגית. כתוצאה מכך, במשך עשור וחצי חתה תחת מדיניותה של ממשלת הליכוד, בבית ובחוץ, "גיס חמישי" אידיאולוגי, אשר עשה זאת במתכוון, תוך שהוא שואב את השראתו מהאופוזיציה השמאלית ולא מנאמנותו לממשלה אותה ואת יעדיה היה עליו לשרת.

כדי שהליכוד ינהיג קואליציה נוספת בעלת התואר "המחנה הלאומי", עליו להיות ראוי לזכות זו. עליו להתחייב להגדיר בבירור קווי מדיניות ולמנות שורה של פקידים המוציאים לפועל בנאמנות את מדיניותה של הממשלה אותה הם משרתים. מנהיגותו החדשה, וכן זו של שותפיו לקואליציה הטבעית, חייבת להיות גם היא מחויבת ומסוגלת לחלוטין להגשמת המדיניות הלאומית כפי שתקבע, ובה בעת עליה להשיג את תמיכתו המוצקה של רובו המכריע של העם היהודי, בישראל ובתפוצות. ומכאן – שוב לשאלה המקורית: כיצד ניתן להחדיר מערך חשיבה כזה במקבלי החלטות כמו גם באלה המושפעים מהן?

התשובה טמונה – בהסברה ובחינוך.

הסברה פירושה הפצת מידע מדויק וברור לקהל מטרה אשר ניתן לסווגו כדלהלן:

- אלה המזדהים איתך רגשית, אך עדיין חסרים מידע התקף לבניית עמדה רציונאלית התומכת בעמדתם הרגשית-רוחנית.
- אלה המצויים בחלל אינפורמטיבי ו/או רגשי, כתוצאה מחינוך בחברה אנוכית וחסרת ערכים מנקודת מבט לאומית, ולפיכך הם חסרי דעה או דרך של ממש בנושאים הלאומיים המכריעים.
- אלה המתנגדים לך רגשית, וזאת משום שאינם מודעים אינטלקטואלית למידע אשר אילו היה

- הקמת תחנת טלוויזיה מקבילה לערוץ 7 הרדיופוני, והפרטת הטלוויזיה הישראלית – ערוץ 1 – הנשלטת עתה בידי הממשלה.
  - דה־פוליטיזציה של תחנות הרדיו "קול ישראל" וסגירת גלי צה"ל.
  - דה־פוליטיזציה של משרד החינוך, והרחבת ההוראה של טקסטים יהודיים מסורתיים ושל תפיסות היסטוריות בבתי הספר הממלכתיים.
  - הפסקת ההגבלה של הפרסום הממשלתי לעיתונים יומיים נבחרים. יש לקבוע האם כל העיתונים יקבלו באופן שווה מקרן השפע הממשלתית הזו, או שהיא תחול בכולם. ברבות ממדינות המערב נהוגה השיטה של פרסום הודעות מטעם גופים ממשלתיים כשירות ציבורי ללא תשלום בכל אמצעי התקשורת
- הכתובים והאלקטרוניים, דבר המונע ממשלה להעניק תמיכה כספית נדיבה יותר לכלי תקשורת "נאמנים" או "להעניש" את האחרים.
- תמיכה בגופים רעיוניים ואקדמיים דוגמת כתב־העת **נתיב** ומכון המחקר **מרכז שלם**, לשם פיתוח מדיניות אסטרטגית לאומית לטווח בינוני וארוך המבוססת על רעיונות וערכים לאומיים.
  - תמיכה והרחבה של מוסדות חינוכיים המקנים לתלמידיהם ערכים יהודים־ציוניים: בתי ספר, ישיבות ואוניברסיטאות.
- אם לא יעשה כן, תבגוד ממשלת נתניהו בתכלית קיומה, תחזור על משגי העבר מעידן בגין, ולא תהיה אלא המשך ישיר של ממשלת רבין־פרס ■

החינוך – שומר הגחלת של "מדורת השבט"

אורית איכילוב

לקיומה של ישראל כמדינה עברית ודמוקרטית. אם אכן ייכון שלום בטוח, יחדל גם האיום החיצוני להיות גורם מלכד, וייתכן שצה"ל יחדל להיות "צבא עם", יהפוך לצבא קטן וסלקטיבי או לצבא מקצועי, ולא יתקון עוד לשמש כור היתוך וזירת מפגש לכל שכבות החברה. המטלה של יצירת סולידריות תיפול אז ביתר שאת על מערכת החינוך.

מגמות אלה חייבות לעורר דאגה עמוקה, מאשר שחוסנה של כל חברה נבחן בלכידותה, ברקמותיה המחברות, ובאמונתה בצידקת דרכה.

מערכת החינוך בישראל משקפת כיום במידה רבה אך הפיצול הרעיוני, המעמדי, העדתי והלאומי, ואת הפער בין ותיקים לעולים. שיקוף זה מתבטא לא רק בקיומן של מערכות חינוך נבדלות, אלא גם בבידול פנימי בתוך כל מערכת. בתי הספר בשכונות מצוקה ובעיירות פיתוח הפכו לא אחת לגטאות עדתיים ומעמדיים, ובמקומות אחרים נוצרו מסגרות אליטיסטיות עבור בני השכבות המבוססות, בלא שניתנה הזדמנות הולמת לילדים ברוכי כשרונות הגדלים בסביבה מקפחת – להשתלב בהם.

הפיתוח הכלכלי המואץ שיצר מעמד חדש של מתעשרים, והגדיל את הפער בין העשירונים התחתונים והעליונים בחברה הישראלית, גרם ללחצים על מערכת החינוך ליצירת הסדרים בדלניים עבור ילדי הרובד החזק. כך, למשל, הפכו בתי ספר יחודיים רבים, למסגרות בדלניות, מעין פרטיות, הממומנות במידה רבה בכספי ציבור, ושההשקעה בהן לתלמיד גבוהה פי כמה וכמה מזו הנהוגה במסגרות רגילות.

ל החינוך בישראל להיות מונחה על ידי חזון חברתי לאומי־ציוני, הומניסטי, דמוקרטי ושיוויוני. אלא שבתי הספר אינם פועלים בחלל ריק. הם שוכנים בקירבה של החברה הישראלית השסועה והמקוטבת מבחינות רבות. תוצאות הבחירות האחרונות חשפו ביתר שאת את הפלורליזם רווי הקונפליקטים השורר בה, ואת הפערים העמוקים בין חלקיה השונים.

החברה הישראלית ממשיכה להיות חברה קולטת עלייה, ומצד שני – העוני לא הוכרת בה, וכל ילד חמישי בממוצע גדל במשפחה המצויה מתחת לקו העוני. דומה גם שהחישוקים החברתיים שהחזיקו בעבר את החברה הישראלית, והיוו בסיס לסולידריות חרף המחלוקות – הולכים ומתרופפים, בלא שנמצא להם תחליף הולם.

אחד מסימני ההיכר של העידן הנוכחי, המכונה "פוסט מודרני", הוא התרופפותן של אמות מידה מוסכמות לשיפוט, הערכה, נקיטת עמדה ובחירה. בישראל החלו לנשב גם רוחות "פוסט ציוניות", שלפיהן עבר זמנה של הציונות, ועל ישראל להפוך ממדינת־לאום של העם היהודי, למדינה נטולת זהות לאומית, השייכת לכל אזרחיה. לפיכך, על דגל המדינה, סמליה והימנונה – על פי השקפה זו – להשתנות בהתאם.

כוחות צנטריפוגליים אלה עלולים להגביר את הניכור החברתי, לבטל את הנטייה ל"שבת אחים גם יחד" סביב "מדורת שבט" משותפת, ולגרום לשחיקת הלגיטימציה

וסולידריות. מסגרות חינוכיות אינטגרטיביות ופלורליסטיות מקדמות גם את השיוויון בהזדמנויות החינוכיות, ומהוות את ההקשר הבית-ספרי הנוחף כדי לחנך לדמוקרטיה בחברה הישראלית רבת הניגודים. על תכני הלימוד להיות מושתתים על ארבעה אדנים מרכזיים:

- **חינוך לאומי-ציוני** – חינוך שהזנח במידה רבה, אולי בשל התפיסה הנאיבית לפיה, כל מי שגדל ומתחנך בארץ הופך מאליו לציוני. יש להקנות לבני הדור הצעיר את מהות הציונות ולשכנעם בצידקת דרכה, תוך התמודדות עם הסוגיות הקשות שמעלים ההיסטוריונים החדשים ותומכי ה"פוסט-ציונות" לגוניהם. לישראל יש סיכוי להמשיך ולהתקיים כמדינת העם היהודי, רק אם כל דור צעיר "יבחר מחדש" בציונות.
- **חינוך הומניסטי ואסתטי** – חינוך שיציג בפני הדור הצעיר את נכסי התרבות והרוח שיצר העם היהודי לדורותיו וקהילותיו, ואת המיטב של תרבות העמים, ואשר יקרבו אליהם. חשוב להראות שלאומיות והומניזם יכולים לדור בכפיפה אחת, ושאינן סתירה הכרחית בין ערכים פרטיקולריים ואוניברסליים.
- **חינוך טכנולוגי-מדעי** – חינוך שיעסוק בטיפוח משאבי אנוש אשר יאפשרו את פיתוחם של כל ענפי המשק, תוך הישענות על חידושי המדע והטכנולוגיה, ומצד שני – יכין את הדור הצעיר לתיפקוד יעיל בעולם עתיר טכנולוגיה.
- **חינוך חברתי** – אשר יכשיר את התלמידים להבין לעומקן בעיות חברתיות, להיות מסוגלים להפעיל שיקול דעת בסוגיות השונות, להיות ערים למתרחש בחברה, ולגלות מעורבות. בהקשר זה יש להקצות מקום מרכזי לחינוך לדמוקרטיה, וכן לכלול נושאים כמו: צרכנות נבונה של מוצרים ושירותים, של תקשורת כתובה ומשודרת ושל תרבות לצורותיה; זכויות ילדים ובני נוער; זכויות מיעוטים; ושיוויון בין נשים וגברים.

יש להעמיד את החינוך במקום גבוה מאוד בסדר העדיפויות הלאומי, גם מבחינת הקצאת המשאבים הדרושים, וזאת כדי להתמודד בהצלחה עם המשימות המורכבות המוטלות על מערכת החינוך ■

לפיכך, על מערכת החינוך להוות אפיק קידום שיוויוני עבור כל ילדי המדינה, ויש לפעול לביטולם של הסדרים היוצרים אפלייה וקיפוח. בכלל זה יש לעצור את המגמה של החלת עקרונות השוק החופשי והרייטינג במערכת זו, לאחר שהחלו לחדור אליה. את הרוח אין להפריט!

על רקע זה, יש לרתום את מערכת החינוך למשימות שלהן משמעות גורלית להמשך קיומה של החברה הישראלית, ולעיצוב דמותה הרוחנית, התרבותית, הלאומית והחברתית. יש למנוע את התקיימותן של מגמות צנטריפוגליות המפוררות את מערכת החינוך ומגבירות את הניכור והפירוד.

יש לחזק ולשקם את אופיה הממלכתי, במישור האירגוני והתכני כאחד. מערכת החינוך חייבת לחדש את מחויבותה הנחרצת לקיומה של אינטגרציה, לחיזוקה, אכיפתה והחלתה המלאה, ועליה לאסור כל מהלך הגורם לשחיקתה של האינטגרציה. על האינטגרציה להתבטא בפלורליזם בהרכב אוכלוסיית התלמידים בביה"ס, וכן בתכני הלימוד.

על בתי הספר ועל כל כיתה להוות מקום מפגש בין תלמידים מרקע חברתי, מיטען תרבותי, ויכולת למידה מגוונים ושונים. את ספסל הלימודים צריכים לחבוש בחברותא תלמידים מחוננים יותר ומחוננים פחות, תלמידים בעלי לקויות למידה ונכויות שונות, תלמידים מרקע חברתי מבוסס ובלתי מבוסס, בני עדות שונות, ותיקים ועולים.

על הפלורליזם למצוא את ביטויו גם בתוכניות לימודים רב-תרבותיות, בהן יינתן ביטוי למורשת העשירה של כל הקהילות היהודיות והלא-יהודיות המרכיבות את אוכלוסיית המדינה. אל לו לביה"ס להיגרר אחר השיח הפוליטי המקטב, שעלול ליצור אצל התלמידים את הרושם כי עליהם להכריע בין ערכים לאומיים לבין ערכים אוניברסליים, ובין אורח חיים דתי לבין דחייה מוחלטת של נכסי הרוח שיצר העם היהודי לדורותיו וקהילותיו.

על המורים להציג לפני תלמידיהם את מלוא הפסיפס החברתי בישראל, על הנושאים שלגביהם קיימת הסכמה בציבור, ועל הנושאים הבעייתיים והשנויים במחלוקת, ולהדגיש את אפשרות השילוב בין הערכים.

מיפגש יומיומי ורב-תחומי בין שונים הוא תנאי בסיסי להיכרות קרובה ולטיפוח סובלנות, התחשבות, כבוד לזולת